

Demografický a sídelný vývoj Turčianskej stolice v 16. storočí na základe vybraných portálnych súpisov

Lucia Ondíková

ONDÍKOVÁ, Lucia. Population and Settlement Growth in Turiec County in the 16th Century Based on Selected “Portal” Registries. In *Historický zborník*, Vol. 32, 2022, No. 2, pp. 11-33.

Abstract: The presented paper describes the situation in populating Turiec region towards the end of the Middle Ages and analyzes the selection of “portal” registries from the 16th century. These are one of the main sources of information on population and settlement growth developments in the area. Based on the interpretation of these, the study attempts to inform about the population and the size of Turiec settlements in the early modern era. The number of settlements and their distribution within Turiec County was already relatively stable in the period under review; the number of homesteads that paid the so-called “portal” (homestead gate) tax was constantly changing. However, in addition to these data, the portal registries also offer other interesting information that the study in question notices. For example, these are the names of the landowners to whom the individual villages belonged, the number of deprived inhabitants, rarely also their names, different occupations of subjects, or services for a landowner, to whom they devoted themselves and, finally, natural disasters (fire, looting) that took place in the settlements.

Keywords: settlement; Turiec; population; subjects; homestead; portal registry; portal tax.

Na zmeny v osídlení Slovenska na prelome stredoveku a novoveku pôsobilo viacero činiteľov. Maximum osídlenia v stredoveku dosahovalo Slovensko v závere 14. storočia. Koncom stredoveku sa počet sídel zmenšoval – začiatkom 16. storočia badáme mierny úbytok (107 sídel).¹ Vzostup zaznamenali mestské sídla, z nich najmä slobodné kráľovské mestá, ktorých počet a rozsah v priebehu stredoveku rástol, rovnako aj počet mestečiek.

Celkový obraz o osídlení Slovenska na začiatku 16. storočia vypracoval už historik Juraj Žudel. Podľa neho sa v tomto období na území Slovenska nachádzalo 3 980 sídel, z toho bolo 19 slobodných kráľovských miest, 14 miest, 161 mestečiek a 3 786 vidieckych sídel. Na 100 km² pripadalo 8,1 sídel, pričom stredná vzdialenosť medzi sídlami predstavovala 3,5 km. Najhustejšie rozmiestnenie sídel bolo v Novohradskej stolici (až 11,1 sídel na km²), najmenšia sídelná sieť sa nachádzala na Orave (len 2,1 sídel na km²).²

¹ ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, 2010, s. 131.

² ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 134.

Väčšina sídel mala začiatkom raného novoveku vidiecky charakter. Doosídľovali sa najmä nížiny a kotliny, avšak v tomto období môžeme pozorovať aj osídľovanie dosiaľ ľudoprázdnych území v oblastiach severného Slovenska, najmä na Orave vplyvom tzv. valaskej kolonizácie.³ Na území južného Slovenska sa situácia v 16. storočí vyvíjala odlišne a môžeme tu sledovať vyšší počet pustnúcich sídel ako na severe.

Príčin zánikania sídel bolo niekoľko. Obyvatelia utekali na iné panstvá, prípadne do miest, ak pociťovali priveľký útlak zo strany svojho feudálneho pána. Týmto spôsobom zanikali najmä vidiecke sídla. Pustošenie pôdy a znepríjemňovanie života poddaných spôsobovali aj feudálne rozbroje lokálnej šľachty. Vedľajšou príčinou odchodu obyvateľstva mohli byť aj živelné pohromy ako požiare, povodne či choroby. Vplyv na zmeny v počte sídel malo aj spájanie viacerých malých sídel do jedného celku. Významne sa pod demografické a sídelné zmeny, najmä na území južného Slovenska, podpísal konflikt s Osmanskou ríšou. Osmanské vojská plienili oblasti Slovenska až po Hronský Beňadik, okolie Topoľčian, na západe sa dostali až k Trnave a Hlohovcu. Najviac zasiahnutá bola Nitrianska stolica, ale aj Bratislavská, Komárňanská a Ostrihomská, na východe Slovenska najmä Gemer. Osmani sa neuspokojili len s plienením a drancovaním, čím zničili viaceré sídla, ale odvliekli aj veľa obyvateľov do zajatia, čím sa znižoval počet obyvateľov na Slovensku.

Celkový počet obyvateľov Slovenska do konca 16. storočia neklesal, aj keď boli oblasti, najmä na juhu krajiny, kde sa ich počet znížil v dôsledku osmanských vpádov. Zároveň však na Slovensko prichádzali Maďari, Chorváti a ďalšie etnické skupiny z južných území, ktoré boli obsadené Osmanmi. V oblastiach severného Slovenska, kde nebola taká intenzívna hrozba ako na juhu, pravdepodobne existoval vysoký prirodzený prírastok, a to najmä na Orave a v Liptove.

Informácie o demografickom vývoji obyvateľstva v určitom čase a na určitom území môžeme získať viacerými spôsobmi, najmä však vďaka zachovaným písomným prameňom. Možno ich rozdeliť na demografické a nedemografické. Do prvej kategórie spadajú pramene vyhotovené priamo za účelom sčítania obyvateľov. Tie však začali vznikať až koncom 18. storočia za vlády Jozefa II. (prvý súpis bol vyhotovený v rokoch 1785 – 1787), preto sú v skoršom období pre nás dôležité predovšetkým pramene z druhej kategórie. Tú tvoria najmä písomnosti slúžiace na daňové účely, ktorých hlavným cieľom bolo zistiť, koľko sa na danom území nachádza hospodárstiev (usadlostí) schopných platiť dane, ďalej súpisy poddanských dávok a podobne. Sú nimi najmä urbáre a portálne súpisy.⁴

Informácie získané z takýchto súpisov sú v každom kraji a v každom roku rôzne. Záležalo najmä na vóli úradníka vytvárajúceho súpis, čo všetko považoval za dôležité doň zapísať. Súpisy však neuvádzajú presný počet osôb. Niekde sú uvedené len počty port, inde možno nájsť vypísané aj povolania, ktorým sa obyvatelia venovali, zriedkavo dokonca aj mená obyvateľov platiacich dane.

³ KOHÚTOVÁ, Mária. *Demografický a sídlištný obraz západného Slovenska*. Bratislava : Veda, 1990, s. 68.

⁴ KOHÚTOVÁ, Mária. *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*. Trnava : Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, 2010, s. 12-13.

Spočiatku sa zdaňovali najmä celé a polovičné usadlosti, koncom 16. storočia aj menšie usadlosti. Pri prepočítavaní rozdrobených usadlostí na celé porty dochádzalo často k matematickým chybám, čím sa znižoval počet zdanených port, a teda aj počet obyvateľov.⁵

Práve rozborom portálnych súpisov zo 16. storočia sa v nasledujúcom príspevku pokúsime priblížiť sídelnú a demografickú štruktúru Slovenska na začiatku raného novoveku na príklade Turčianskej kotliny.

Osídlenie Turca do konca stredoveku

Kým prejdeme k rozboru samotných portálnych súpisov, je dôležité priblížiť sídelný stav, ktorý v Turci existoval na konci stredoveku.

Sídlam v Turci sa venovalo už niekoľko historikov. Z tých prvých to bol na Slovensku Ján Šikura, ktorý v prvej polovici 20. storočia napísal dielo *Miestopisné dejiny Turca*.⁶ Hoci nepoznal všetky dokumenty týkajúce sa Turca, ktoré sú nám známe v súčasnosti, jeho práca bola vo svojej dobe veľmi prínosná. Jeho interpretácie dejín turčianskych sídel v nasledujúcom období vyvrátili viacerí historici, z nich najkomplexnejšiu publikáciu spracoval v roku 1996 Ján Beňko.⁷ Niektoré obce majú už v súčasnosti aj samostatné monografie.⁸ Okrajovo sa v jednotlivých dielach spomínajú aj portálne súpisy, zaslúžili by si však aj podrobnejšiu analýzu.

Začiatkom raného novoveku sa dotvorila sídelná štruktúra v Turčianskej kotline. V 16. storočí pribudli k už existujúcim sídlam obce, ktoré vznikli valašskou kolonizáciou. Tak bolo založené Vrúcko západne od znievskeho Podhradia (súčasného Kláštora pod Znievom) šľachticmi zo Slovenského Pravna. Valachov usadili vo svojom chotári aj zemepáni z Lieskovca (Kaľamenovej), kde vytvorili dve osady: Budiš a Nevoľno, ktoré sa po prvý raz spomínajú v roku 1519 (*Budiss et Nevolno*).⁹ Budiš bol po prechodnom spustnutí v polovici 16. storočia opäť vybudovaný, Nevoľno zaniklo úplne. V novoveku vznikli ešte dve obce (Turčianske Teplice a Sklabinský Podzámok), ktoré však pre túto štúdiu nie sú relevantné.

Základ sídelnej štruktúry Turca tvoria štyri hrady so svojimi panstvami, postavené počas stredoveku. Najstarším je hrad Zniev (spočiatku nazývaný „hrad Turiec“), ktorý bol v 13. storočí vybudovaný na staršom základe. Pre zlú dostupnosť však v priebehu 14. storočia pomaly strácal na dôležitosti. Druhým hradom bol Sučiansky hrad. Do jeho panstva však patrilo len veľmi malé územie a už koncom 15. storočia bol zničený

⁵ KOHÚTOVÁ, Mária. *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*, s. 49.

⁶ ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*. Bratislava : SAV, 1944, 162 s.

⁷ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*. Martin : Osveta, 1996, 278 s.

⁸ Spomeňme napríklad Martin. FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1941, 172 s., Sučany. BELÁČIK, Pavol. *Sučany. Pamätnica k 35. výročiu SNP*. Martin : Osveta, 1979, 293 s., či Slovenské Pravno. CHORVÁTH, Michal. *Slovenské Pravno a okolie*. Slovenské Pravno : Obecný úrad, 1994, 248 s.

⁹ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 197. J. Šikura nepoznal túto listinu a za prvú zmienku o Budiši považuje až rok 1573. ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*, s. 154.

a opustený. Najvýznamnejšími sa stali hrady Sklabiňa a Blatnica. Sklabinský hrad bol po vzniku Turčianskej stolice v roku 1339 sídlom župana, oba však v 16. storočí spolu so svojimi panstvami získal do majetku šľachtický rod Révaiovcov. Vybudovaním týchto hradov mali byť zabezpečené cesty prechádzajúce naprieč Turcom.

V rámci osídlenia zohrala svoju úlohu aj cirkevná organizácia. Jej základy položili v Turci benediktíni zo Zobora, ktorí už v 9. storočí pôsobili ako pustovníci v okolí Kláštora pod Znievom. Medzi sídla s najstaršími sakrálnymi stavbami v Turci patria Svätá Mara, Sebeslavce, Martin, Turčiansky Peter (Trebostovo), Sučany, Kláštor pod Znievom, Svätý Michal, Mošovce a Vyšehrad. Prvé turčianske kostoly sa nestavali v samotnej osade, ale boli vybudované na samote medzi dedinami, pričom jeden kostol slúžil viacerým okolitým obciam. Po odchode benediktínov¹⁰ získali Kláštor pod Znievom na čas dominikáni, po nich premonštráti. Tí tu sídlili viac než tristo rokov a priaznivo pôsobili na cirkevný život v Turci. Už v roku 1231 tu vzniklo hodnoverné miesto.¹¹ Kláštor zabezpečil prestavbu všetkých starších a výstavbu nových kostolov v Turci. Z roku 1332 pochádza prvý takmer kompletný súpis kostolov a farárov z Turca. Nachádza sa v ňom šesťnásť kostolov, pričom v Turčianskej kotline vtedy existovali ešte minimálne tri ďalšie, ktoré v zozname nie sú uvedené.¹² V nasledujúcich rokoch bolo vybudovaných ešte niekoľko kostolov a kaplniek,¹³ ktoré boli väčšinou filiálkou okolitých farských kostolov.

Spomedzi drobných obcí v Turci sa niekoľkým podarilo rozvinúť natoľko, že počas stredoveku získali mestské výsady. Turčianske mestá Martin, Sučany, Mošovce a Turany¹⁴ boli však napriek svojim privilégiám veľmi málo rozvinuté a zostali poddanskými mestečkami sklabinského a blatnického panstva. V 15. storočí nadobudli charakter

¹⁰ Benediktíni v Turci pôsobili asi do roku 1242 – 1243. BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci. In *Slovenská archivistika*, roč. 30, 1995, č. 2, s. 40.

¹¹ Do roku 1350 tu bolo vydaných vyše 140 listín. HOLOŠOVÁ, Alžbeta. Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1, s. 61-80.

¹² Ide o súpis príjmov jednotlivých farárov a výšky cirkevného desiatku, ktorý mali platiť. Súpis bol vyhotovený na príkaz pápeža Jána XXII. Spomínajú sa v ňom tieto kostoly: kláštorň Kostol Panny Márie a Kostol sv. Mikuláša v Kláštore pod Znievom, Kostol Panny Márie v Sučanoch, Kostol Najsvätejšej Trojice v Mošovciach, Kostol Panny Márie vo Svätej Mare, Kostol sv. Juraja vo Svätom Ďuri, Kostol Všetkých svätých v Pravne, Kostol sv. Margity v Hornom Jasene, Kostol sv. Jána Krstiteľa vo Vrútkach, Kostol sv. Petra pri Trebostove, Kostol sv. Ondreja v Sebeslavciach, Kostol sv. Jána Krstiteľa v Ivančinej, Kostol sv. Michala vo Svätom Michale, Kostol sv. Martina v Martine, Kostol sv. Mikuláša v Turanoch a Kostol sv. Ladislava v Necpaloch. V súpise nie je uvedený vtedy existujúci Kostol Božieho tela v Belej, ktorý bol pravdepodobne filiálkou necpalského kostola, Kaplnka sv. Heleny v Dražkoviach, ktorá bola filiálkou kostola v Martine a postavený mal byť už aj kostol neznámeho patrocinia v Jazernici. BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci, s. 42-43.

¹³ Takými to boli Kaplnka sv. Kozmu a Damiána pri Laclavej, kaplnka neznámeho patrocinia v Dubovom, Kostol sv. Štefana v Rudne, Kaplnka sv. Šimona a Júdu v Príbovciach, Kaplnka sv. Anny v Dolnej Štubni a Kaplnka nájdenia sv. Kríža vo Valči. BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci, s. 43.

¹⁴ Martin získal mestské privilégiá od Karola Róberta v roku 1340. FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*, s. 67. Privilégiálna listina Sučian sa nedochovala. Ako mesto sa prvýkrát spomínajú v roku 1359. Mošovciam udelil mestské výsady Ľudovít Veľký v roku 1370. Ako posledné získali mestské privilégiá Turany v roku 1397 od kráľa Žigmunda. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 143-146.

mestečiek aj Slovenské Pravno, Belá a Dolná Štubňa, hoci mestské výsady nezískali. Ako mestečko sa spomína aj Dolná Štubňa, pravdepodobne v súvislosti s tu vyberaným kráľovským mýtom. Dedina získala v roku 1502 právo na slobodný týždenný trh konaný v utorok.¹⁵ Kláštor pod Znievom, ktorý získal mestské privilégia¹⁶ ako prvý z turčianskych mestečiek, však o ne v 14. storočí prišiel.¹⁷ Naďalej však zostal významným trhovým centrom, podobne ako Sučany, Martin, Svätá Mara, Dolná Štubňa či Mošovce.

Mestečká a dediny boli navzájom pospájané dôležitými cestnými komunikáciami, pričom najvýznamnejšie boli tri z nich. Už v predhistorických dobách existovalo spojenie medzi Hornou Nitrou a Turcom. To zabezpečovala tzv. Nitrianska cesta prichádzajúca od Prievidze a Nedožier popod Vyšehrad do Slovenského Pravna a pokračovala dolu Turcom. Druhá významná cesta (označovaná ako Pohronská cesta) prichádzala do Turca z Pohronia v dvoch vetvách. Prvá vetva viedla od Kremnice cez sedlo do Kozmasovej Vsi (neskoršej Dolnej Štubne), odkiaľ išla smerom na Blatnicu dolu Turcom a viedla na Liptov. Druhá vetva prichádzala cez Malý Šturec od Banskej Bystrice do Nedožora a Svätého Michala, kde sa napojila na prvú cestu od Zvolena.¹⁸ Tretia významná cesta viedla popri Váhu od Liptova do Žiliny a v prameňoch bola označovaná ako *via publica* alebo aj Považská cesta.

Na významných miestach hlavných ciest sa azda už od 9. – 10. storočia vyberalo mýto. Najstaršie doložené mýto je v Kláštore pod Znievom a to v roku 1183.¹⁹ Okrem neho sa už odpradáva vyberalo mýto aj v Rudne, Sučanoch, Kozmasovej Vsi, Martine a istý čas aj v Nedožore. Keďže ľudia sa všemožne snažili vyhnúť plateniu mýta, vyhýbali sa týmto mýtniciam a cestovali cez tzv. falošné cesty.²⁰ Okrem uvedených hlavných ciest existovalo naprieč Turcom aj viacero ďalších komunikácií regionálneho významu. Sústava týchto ciest sa ustálila v priebehu 14. storočia v súvislosti so vznikom nových kuriálnych dedín.

Na významných križovatkách a v dôležitých sídlach vznikli trhové miesta. Najstarší trh je doložený vo Svätej Mare listinou z roku 1258.²¹ Ďalšie sídla s pravidelne konaným trhom boli Kláštor pod Znievom, Martin, Sučany, Mošovce, Slovenské Pravno a Dolná Štubňa.

Obyvateľstvo Turca z hľadiska majetkovej držby možno rozdeliť na dve základné skupiny. Šľachta, predovšetkým príslušníci zemianskeho stavu, tvorila po poddaných druhú najpočetnejšiu časť obyvateľstva v Turci. Turčianska kotlina je typickým príkladom

¹⁵ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 185.

¹⁶ Stalo sa tak pravdepodobne už v roku 1266. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 91.

¹⁷ Mestské výsady získali obyvatelia Podhradca od Bela IV. v roku 1266. Nezhody s kláštornými prepoštními však viedli k tomu, že na súde v roku 1347 bola privilegiálna listina vyhlásená za neplatnú a Podhradčania boli podriadení prepoštní. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 147-148.

¹⁸ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 44-45.

¹⁹ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 186-187.

²⁰ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 187; FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*, s. 128-129.

²¹ Miesta, kde si poddaní vymieňali a kupovali svoje výrobky, sa spočiatku vytvárali väčšinou pri kostoloch, preto aj trhovým dňom bola prevažne nedeľa, neskôr však aj iné dni. CHROPOVSKÝ, Bohuslav. *Dejiny Slovenska I*. Bratislava : Veda, 1986, s. 192.; BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 40-41.

regiónu, v ktorom sa nachádza veľké množstvo kuriálnych obcí.²² Pozostávali z jednej alebo viacerých kúrií drobných zemanov, ktorí boli často veľmi chudobní a od poddaných sa líšili len šľachtickými výsadami, osobnou a majetkovou slobodou. Kúria predstavovala samostatný hospodársky celok jedného rodu, ktorý zahŕňal domy, stajne, oráčiny, lúky a lesy. V týchto dedinách sa pôvodní majitelia často udržali až do novoveku. V niektorých z nich sa vo veľmi malej miere vyskytovali aj poddanské usadlosti.

Koncom stredoveku sa v Turci nachádzalo viacero „domácich“ šľachtických rodín, ktoré odvodzovali svoje meno od svojho majetku.²³ Do vlastníctva pozemkov v Turci sa sobášmi dostávali aj príslušníci cudzích rodov.²⁴ Nie vždy mala každá dedina len jedného zemepána, v niektorých turčianskych obciach vlastnilo jednotlivé podiely viacero rodov.

Koncom stredoveku utiekli pred osmanskou hrozbou na územie Slovenska šľachtici z južných častí monarchie. Takými boli v Turci napríklad Révaiovci z Rivice v Srbsku, ktorí postupne získali hrady Blatnicu a Sklabiňu a mnoho iných pozemkov a neskôr sa ich rodová línia rozdelila na blatnicko-sklabinskú a trebstovskú vetvu.²⁵ Ďalšou významnou rodinou neturčianskeho pôvodu boli Justovci z Kusavy.²⁶ Tí získali majetky v Necpaloch a Košťanoch, časť Vrútok a ďalšie. Spomeňme ešte Ňáriovcov z Bedegu, ktorí boli postupne vovedení do vlastníctva sučianskeho a časti pravnianskeho panstva a dediny Svätý Michal. Tieto cudzie rody sa v priebehu raného novoveku dostali medzi vyššiu šľachtu a stali sa najmajetnejšími zemepánmi v Turci. Na nich boli závislí drobní domáci zemanovia (označovaní za ich familiárov).

Začiatkom 16. storočia máme v Turci niekoľko väčších či menších majetkových domén. Najväčšími panstvami boli sklabincké,²⁷ blatnické,²⁸ pravnianske,²⁹ kremnické,³⁰

²² V Turci to boli obce: Bodovice, Veľký a Malý Čepčín, Diakova (pri Malom Čepčine), Dolina, Dražkovce, Dulice, Dvorec, Folkušová, Jazernica, Kevice, Košúty, Lehôtka, Lipovec, Markovice, Paraštiná, Rakovo, Rakša, Sebeslavce, Tomčany, Trnovo, Vachotovice, Vrútky, Záborie, Horné a Dolné Záturčie a Zorkovce. Medzi kuriálne obce patria aj Abramová, Benice, Bystrička, Dolné a Horné Jaseno, Dolný Kalník, Laclavá, Príbovce, Turčiansky Peter a Valentová, hoci sa tu nachádzali aj zdanené poddanské usadlosti.

²³ Takými boli Benický z Beníc, Lehotský z Lehôtky, Rakovský z Rakova, Záturecký zo Záturčia, Vrútocký (Rutka) z Vrútok, Jesenský z Jasena a mnohí ďalší. Medzi pôvodnú turčiansku šľachtu sa rátajú aj Platy z Diviak, Turóci zo Svätého Michala, Čert (Eördögh) z Laclavej, Serafín (Seraffil) a Prónai zo Slovenského Pravna, Dávid zo Svätého Petra atď.

²⁴ Napríklad do majetku Hája sa dostali Majténiovci, Dóciovci a Záblatskovci. V majetku Slovenského Pravna nachádzame okrem pôvodnej vetvy Serafína aj Ujfalušiovcov, Turóciovcov, Záblatskovcov, Končekovcov či Majténiovcov. Medzi ďalšie pôvodom neturčianske rody, ktoré sa v Turci vyskytovali, patrili Koromovci, Komorovskovci, Pongrácovci, Ernstovci, Zápoľskovci a ďalší.

²⁵ Trebstovská vetva získala z tohto rozsiahleho révaiovského panstva v roku 1545 dediny Trebstovo, Bystrička a Jahodníky. ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*, s. 11.

²⁶ Podľa M. Jeršovej treba ich pôvod hľadať v Čechách. JERŠOVÁ, Mária. *Rod Ivanka z Jordánu a Dražkoviec*. Turčiansky Sv. Martin : Karel Kryl, 1937, s. 89-90.

²⁷ Martin, Mošovce, Turany, Sklabiňa, Kľačany, Priekopa, Šútovo, Štiavnička, Diaková.

²⁸ Blatnica, Belá, Laskár, časť Bystričky, Trebstovo, Sebeslavce, Ďanová, Vieska, Žabokrek, Jahodníky a časť Horných Vrútok.

²⁹ Slovenské Pravno, Rudno, Liešno, Dubové, Borcová, Mezevház, Brieštie, Hadviga, Jasenovo.

³⁰ Sklené, Horná a Dolná Štubňa, Horný a Dolný Turček, Háj a Čremošné.

panstvo premonštrátov (resp. znievské či kláštorné panstvo),³¹ medzi menšie môžeme zaradiť sučianske.³² Ostatné dediny alebo podiely v nich boli majetkami jednotlivých zemanov.

Rozbor portálnych súpisov

V rámci analýzy štruktúry osídlenia Turca v 16. storočí sme pracovali s portálnymi súpismi z rokov 1534, 1543, 1548, 1550, 1553, 1557, 1564, 1566, 1567, 1593 a 1598.³³ Portálne súpisy boli vo svojej dobe dôležité najmä pre informácie o počte usadlostí, od ktorých sa platila portálna daň.³⁴ V súčasnosti sú jedinečnými dokumentmi, na základe ktorých možno mapovať rozmiestnenie obcí, sledovať približné množstvo poddaných s usadlosťami, ako sa tento počet menil, zistiť, kto bol zemepánom a pri niektorých aj určiť zamestnanie poddaných. Jednotlivé súpisy sa svojou výpovednou hodnotou líšia. Z niektorých sa dozvieme len počet brán (port),³⁵ od ktorých sa platili dane, v iných sa vyskytujú aj informácie o množstve chudobnej populácie, či sa v obci nachádzal nejaký remeselník a podobne.³⁶ Portálne súpisy však nezachytávajú všetky sídla, ale len tie, ktorých obyvateľstvo sa zdaňovalo. To znamená, že v súpisoch zväčša nie sú uvedené tzv. kuriálne obce, v ktorých sa nenachádzali žiadne poddanské usadlosti.³⁷

Počty v súpisoch z rokov 1534, 1543 a 1548 sú zapisované ešte rímskymi číslami. Až od roku 1550 sa stretávame s dnešnými arabskými. V súpisoch sú uvedené aj mená slúžnych – správcov slúžnovských obvodov (*processus*). Boli to väčšinou príslušníci pôvodnej turčianskej šľachty. Zároveň je pri každej obci uvedený jej zemepán.

V portálnych súpisoch je možné sledovať aj vývin názvov jednotlivých obcí. Väčšina z nich sa v sledovanom období menila len minimálne a počas celého storočia si zachovala jednotný základ. Pri niektorých názvoch si môžeme všimnúť, že boli

³¹ Kláštor pod Znievom, Slovany, Lazany, Ležiachov, Moškovec, Ondrášová, Svätý Ďur, Polerieka, Socovce, Valča, Vrčko.

³² Sučany, Podhradie, Krpeľany, Kónské, Nolčovo.

³³ Originály sa nachádzajú v Maďarskom národnom archíve v Budapešti – Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára (MNL OL) E 158. Fotokópie sú dostupné v Historickom ústave SAV v Bratislave.

³⁴ Portálna daň, resp. krajinská daň bola tretia časť feudálnej renty (popri cirkevnom desiatku a zemepánskom deviatku), ktorú museli platiť poddaní v peňažnej forme. Túto daň zaviedol v prvej polovici 14. storočia Karol Róbert. Jej výška sa v priebehu rokov menila.

³⁵ Také sú súpisy z rokov 1550 a 1593. Súpis z roku 1543 udáva okrem port aj počet nemajetných obyvateľov. Súpis z roku 1553 udáva zase navyše počet opustených usadlostí a v roku 1566 máme okrem port uvedený tiež počet opustených usadlostí a počet želiarov.

³⁶ Relatívne podrobný je súpis z roku 1534, ktorý informuje o počte zdanených usadlostí, opustených či chudobných, spomínajú sa tu aj remeselníci, zakladanie majerov a ďalšie. Podobne boli koncipované aj súpisy z rokov 1548 a 1564, v ktorých sa uvádzajú aj novopostavené a vyhorené domy. V súpise z roku 1567 sa zase spomínajú zdanené a opustené usadlosti, želiari a stretávame sa tu aj so slobodníkmi. Z roku 1598 pochádza súpis, v ktorom sú uvedené len počty sedliackych a želiarskych domov, na základe ktorých si môžeme urobiť približnú predstavu, koľko ľudí v tom čase v Turci žilo. Najpodrobnejší je portálny súpis z roku 1557, v ktorom sú zapísané mená všetkých vlastníkov jednotlivých usadlostí, mená chudobných, želiarov atď.

³⁷ Výnimku predstavuje súpis z roku 1534, v ktorom sú vymenované aj čisto šľachtické obce.

pomaďarčené pridaním prípony *-falwa*.³⁸ Takými boli napríklad Diakova (*Diakfalwa*), Karlova (*Karolfalwa*), Borcova (*Borcxfalwa*), Kaľamenová (*Kelemenfalwa*), napríklad aj Ivančiná, ktorá sa niekedy píše ako *Iwanka*, niekedy zase ako *Iwankafalwa* a ďalšie. Výnimku tvorí súpis z roku 1548, v ktorom sú tieto obce uvedené v tvare *Karoliovawez*, *Bodorowawez* či *Deanowawez*. Najzaujímavejší je vývoj názvu mestečka Kláštor pod Znievom, ktorý je skoro v každom súpise iný. V roku 1534 sa uvádza ako *Podhradie*, 1548 ako *Oppidum claustris*, v rokoch 1550 a 1553 je to *Waralya*, čo znamená v maďarčine *Podhradie*. V ďalších súpisoch je to *Kalastrom*, *Oppidum claustris* a na konci storočia opäť *Varallia*.

Porta predstavovala základnú daňovú jednotku. Bola to brána dvora, cez ktorú sa vychádzalo na ulicu a mohol cez ňu prejsť voz naložený senom alebo obilím. Dvor, resp. usadlosť bol základnou hospodárskou jednotkou. Tieto usadlosti sa delili na sedliacke a želiarske. Sedliak (*colonus*) mal obyčajne v držbe celú usadlosť alebo jej časť a určité chotárne príslušenstvo (oráčiny, lúky a podobne). V rámci jednej sedliackej usadlosti často žili dve aj viac rodín. Želiar (*inquilinus*) vlastnil len dom, prípadne záhradu pri dome, nemal však žiadne pole. Podobné postavenie mal aj tzv. záhradkár (*ortulanus*). V súvislosti s rastom populácie možno od začiatku 14. storočia pozorovať drobenie usadlostí na polovičné, v neskoršom období aj na štvrtinové, osminové a menšie.³⁹

Štátna daň sa vyrubovala podľa počtu port v jednotlivých dedinách. Avšak nie všetky usadlosti boli zdanené. Od poplatkov boli oslobodení richtári (*iudex*), nemajetní poddaní (*pauperes*), slobodníci (*libertini*),⁴⁰ mýtnici (*theloniatores*), úradníci (*officiales*) a obyvatelia zaoberajúci sa určitými službami pre zemepána. Z takýchto ľudí sa v súpisoch najčastejšie vyskytuje pastier (*pastor*), rybár (*piscator*) či uhliar (*carbonarius*). Spomína sa tu aj niekoľko remeselníkov, uvedených ako *faber* (kováč) či *sutor* (obuvník) a podobne. Preto treba predpokladať, že v niektorých sídlach bolo viac usadlostí, ako bolo evidovaných port v portálnych súpisoch.⁴¹ Okrem zdanených usadlostí sa v dedinách vyskytovali aj opustené (*deserta*) a vyhorené (*combusta*) usadlosti. V niektorých súpisoch sú uvedené aj nové domy (*nova domus*, prípadne *noviter erecta*), šľachtické domy (*nobilium domus*) a majere (*domus allodialis*). Okrem týchto informácií sa dá z portálnych súpisov zistiť aj to, komu jednotlivé dediny patrili, prípadne aké podiely v nich mali tí-ktorí zemania. Môžeme si tak urobiť pomerne presnú predstavu o majetkových podieloch v Turci.

1534

Portálny súpis z roku 1534 je relatívne podrobný a poskytuje niekoľko pozoruhodných údajov. Sú tu zaznamenaní štyria slúžni, podľa ich mien môžeme usúdiť, že boli

³⁸ V maďarčine označenie pre dedinu.

³⁹ ŽUDEĽ, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 118-119. V našom prípade sa stretávame iba s celými a polovičnými usadlosťami.

⁴⁰ Libertíni predstavovali osobitú kategóriu poddaných, ktorí sa vyplatili z povinností voči zemepánovi alebo boli oslobodení z iniciatívy zemepána. MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 33.

⁴¹ ŽUDEĽ, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 112.

príslušníkmi pôvodnej šľachty.⁴² Jednotlivé obce sú zapísané v poradí podľa príslušnosti do obvodov. Pri každej obci je uvedené meno zemepána, resp. názov panstva, ktorému obec patrila, v niektorých prípadoch je pri jednej obci rozdelená majetková príslušnosť medzi viacerých zemanov.⁴³ Popri zemanoch mohla byť v majetkovej držbe uvedená aj fara. Tak napríklad v Ratkove bola len jedna zdanená porta, ktorá patrila farárovi zo Sučian (*plebani de Zuchan*), v Stránke mal zase tri porty farár z Martina (*plebani de Marthino*). Pri menách zemepánov sa môžeme dozvedieť aj niekoľko zaujímavostí. Napríklad Kaľamenová patrila Jurajovi z Rakova, ktorý bol kastelánom v Sklabini (*Georgii de Rakocz, castellani de Sclabiniia*). V Příbovciach bol zase zemepánom Mikuláš Benický, podžupan Turčianskej stolice (*vicecomitis de Thurocz*).

Okrem počtu zdanených port a nemajetných (*pauperes*) je v súpise vyznačená aj prítomnosť richtára (*iudex*) a niektorých remeselníkov, resp. služobníkov. Najčastejšie v súpise nachádzame pastiera (*pastor*). Vyskytuje sa takmer v každom druhom sídle, niekedy ich je v jednej obci aj viac. V Turanoch, Necpaloch, Belej, Slovanoch a Ležiachove boli traja pastieri, v Sučanoch, Mošovciach a Martine dokonca až štyria. Z menej tradičných povolání tu nájdeme hradných vrátnikov (*portarius castrum*) – po jednom v Priekope, Turanoch a Sklabini, hradného kočiša (*auriga castrum*) v Priekope, krajčira (*sartor ad castrum*) v Martine, dvoch mlynárov (*molendinator*) v Mošovciach a Valči a dvoch kováčov (*faber*) v Turanoch a Kláštore pod Znievom. V poslednom zmieňovanom mestečku bol aj obuvník (*sutor*), sedlár (*sellator*) a holič (*barbitonsor*). Dôležitým z hľadiska vyberania mýta bol mýtnik (*theloniator*). Ten sídlil v Sučanoch, Dolnej Štubni a Martine. V Sklabini je uvedený správca hradu (*vicecastellanus*), v Slovenskom Pravne býval hradný sluha zo Znieva (*servitor ad castrum Znyo*). V súpise sa spomína aj jeden slobodník (*libertinus domini*), ktorý sídlil v Turanoch a dvaja jobagiáni (*iobagio*)⁴⁴ vo Vieske a Laclavej.

Uvedené sú aj opustené usadlosti (*desertas*), ak sa takéto v dedine nachádzali. Zväčša bývali v obci jedna, dve. Po štyri boli v Sučanoch, Blatnici, Dolnej Štubni, Rudne, Dubovom, Vrícku a Valči, v Slovanoch a Ležiachove bolo päť opustených usadlostí. Vo väčších sídlach s vyšším počtom usadlostí rástol aj počet tých opustených. Napríklad v Mošovciach ich bolo deväť, v Slovenskom Pravne a Kláštore pod Znievom desať a v Martine až dvanásť.

⁴² Mená sú zapísané ako *Ladislaus Wruthkai, Gasparus Zaborzki, Ladislaus Chepchenzki a Gregorius Hiezerniczki* – odkazujú na obce Vrútky, Záborie, Čepčín a Jazernica.

⁴³ Najčastejšie sa spomínajú známe mená ako Révai (*Rewai*), Ňári (*Niari*), Just (*Justh*) a panstvá Sklabiňa (*Sclabiniia*), Sučany (*Zuchan*), Blatnica (*Blatnicza*), kláštorné (*claustrum*), kremnické (*Cremnicziensis*), pravnianske (*Thot Prona*). Z menej častých zemepánov tu sú napríklad Rakovský (*Rakoczki*) v Kalníku, Matej Lehotský (*Lehoczki*) v obci Kalník a Bystrička, Bartolomej Majtény (*Maiitheni*) v Belej, Mikuláš Benický (*Beniczki*) v obciach Příbovce a Benice, Mikuláš Turóci (*Thuroczi*) a Matej Koza (*Kozza*) v Borcovej, Mikuláš Ostrošič (*Oztrossith*) a Lipčej (*Lipchei*) v Dolnej Štubni, Háji a Čremošnom, Ladislav Dávid (*David*) v obci Svätý Peter.

⁴⁴ Poddaný s osobnou slobodou, povinný vojenskou službou. MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina I*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 552.

Z ďalších budov si autor súpisu všima aj prítomnosť šľachtických domov a kúrií. Vo Valentovej, Kaľamenovej a Trebostove bolo po jednej kúrii (*curia nobilitaris*), jednu kúriu mali tiež vo Valči (*curia domini*). V Diviakoch a Slovenskom Pravne mali dom a kúriu (*domus et curia nobilium*), v Jasene dva šľachtické domy (*nobilium domus*) a v Dolnej Štubni jeden panský dom (*domus domini*).

V súpise môžeme tiež sledovať postupné zakladanie majerov, ktoré vytvárali zemepáni najmä sceľovaním opustených usadlostí za účelom výnosnejšieho hospodárstva. Takéto majere, resp. dom s majerom (*domus allodialis, allodium*) sa nachádzali po jednom v Podhradí, Sučanoch, Štiavničke a v Blatnici až dva.

V súpise je poznačených aj niekoľko zaujímavých skutočností. Napríklad pri Bystričke sú uvedené tri porty, ktoré boli vypálené zbojníkmi (*combuste per latrones*). V Martine bol hosť šľachtickej stolice (*hospes sedes nobilium*). Samostatne je v súpise vyčlenená lokalita *Blathnicza castrum*, kde sú dvaja chudobní, opustený dom, dom farára a škola (*schola*). Dá sa predpokladať, že táto lokalita sú Sebeslavce, nachádzajúce sa pod Blatnickým hradom.⁴⁵

Súpis je zaujímavý aj tým, že v rámci slúžnovských obvodov sú vymenované aj čisto šľachtické, t. j. kuriálne obce, kde sa nenachádzala žiadna zdanená usadlosť. Takými boli Záturčie, Vrútky, Lipovec, Košúty, Konské, Tomčany, Dražkovce, Záborie, Malé Jaseno, Dulice, Dolina, Folkušová, Rakovo, Lehôtka, Bodovice, Vachotovice, Kevice, Zorkovce, Rakša, Veľký a Malý Čepčín, Dvorec, Markovice, Jazernica, Paraštiná a Diaková. Štyri sídla sú v súpise označené ako mestečká (*oppidi*) a to Martin, Mošovce, Slovenské Pravno a Kláštor pod Znievom. Hoci Slovenské Pravno mestské výsady nikdy nemalo, pravdepodobne bolo natoľko rozvinuté, že bolo všeobecne považované za mestečko.

1543

Súpis z roku 1543 je v porovnaní s predchádzajúcim súpisom omnoho chudobnejší na informácie. Je jediný, kde nie sú uvedení ani správcovia slúžnovských obvodov, ani mená zemepánov, ktorým obce patrili. Nachádzajú sa tu iba informácie o počte sedliackych zdanených port (*colloni dicati*) a o počte chudobných, ak sa takí v obci nachádzali.⁴⁶ Čisto kuriálne obce tu už nie sú menované, až na jednu výnimku, a tou sú Vrútky (*Wrutek*), uvedené ako sídlo patriace šľachticom z Vrútok (*possesio nobilium de Wrutek*).

1548

Tento súpis by sme mohli po formálnej stránke porovnať so súpisom z roku 1534. Máme tu uvedených štyroch slúžnych Turčianskej stolice, v tomto prípade sú to Ján

⁴⁵ Na túto skutočnosť poukázal aj Maroš Mačuha. MAČUHA, Maroš. Daňové súpisy a ich význam. In *Studia historica Tyrnaviensia*, roč. 2, 2002, č. 1, s. 160.

⁴⁶ Najviac chudobných port (19) bolo v Sučanoch. Podobne vyšší počet bol aj v ďalších väčších sídlach – v Turanoch 10, v Mošovciach a Slovenskom Pravne 12. Relatívne vysoký počet nemajetných bol v Moškovci a Socovciach, kde popri 15 zdanených usadlostiach mali až 11 chudobných. Podobne aj v Slovanoch a Ležiachove je zapísaných 12 zdanených a až 10 chudobných port.

Záturecký, Blažej Nedecký, Ladislav Čepčiansky a Andrej Čepčiansky,⁴⁷ všetko príslušníci pôvodnej turčianskej šľachty.

Oproti predchádzajúcim súpisom pribudol zápis sledujúci prítomnosť želiarov (*inquilini*), ktorí boli takmer v každom sídle. Okrem nich je v každej obci uvedený richtár (*judex*), často sa vyskytujú aj chudobní, za ktorých sa zaručil richtár (*pauperes pro quibus judex juravit*).

Zemepáni zväčša ostali rovnakí ako v roku 1534, majetkovú príslušnosť zmenili Diviaky a Kalníky, ktoré získal Michal Platy (*Michelis Platii*). Obec Stránka bola majetkom farára z Martina (*bona plebani de Zenth Marthon*). Majetkovú doménu rozšíril Vavrinec Ňári (*Laurencius Niarii*), ktorý k pôvodným ňariovským majetkom získal Bodorovú, Borcovú, Ivančinú, Svätý Michal a Nedozor.

Z povolání sa najčastejšie vyskytuje pastier vo väčšine sídel.⁴⁸ V súpise nachádzame aj nové povolanie – rybár (*piscator*). Tí boli po dvoch v Turanoch a Sučanoch. Z už spomínaných služobníkov tu nachádzame vrátnikov (traja v Priekope a traja v Kláštore pod Znievom), sluhov (v Sučanoch, Sklabini, Martine, Belej, Blatnici, Mošovciach, Slovenskom Pravne a Vrícku) a novým pojmom je *mercenarius* – najatý človek, nádenník, žoldnier.⁴⁹ Ten bol v Sučanoch, Necpaloch, Košťanoch, Príbovciach, Slovenskom Pravne, Kaľamenovej, Svätom Michale a Nedozore.

V súpise sa nespomína prítomnosť kúrií v obciach, tiež sa tu nenachádzajú informácie o majeroch. Vyznačené sú však opustené usadlosti a nové domy (*nova domus*). Najviac nových domov bolo postavených v Slovenskom Pravne (6), potom v Martine (4) a Mošovciach (4).

Na konci súpisu sa nachádza celkový zoznam, z ktorého sa dozvedáme, že v Turci bolo v tomto roku 506,5 zdanených port, 45 richtárov, 180 želiarov, 201 chudobných, 51 pastierov, 21 sluhov, 11 opustených usadlostí a 19 nových domov.

1550 a 1553

Tieto dva súpisy patria k tým menej podrobným. V roku 1550 nachádzame len mená slúžnych,⁵⁰ mená zemepánov a počty port v jednotlivých obciach. Z hľadiska majetkovej príslušnosti nedošlo oproti predchádzajúcemu obdobiu takmer k žiadnym zmenám. Rozdiel oproti predošlým súpisom je ten, že v tomto sú už použité arabské číslice namiesto rímskych.

Podobný je aj súpis z roku 1553. Zo štyroch slúžnych vystriedal Alexandra z Veľkého Čepčina Mikuláš Sandor (*Nicolai Sandor*). Do časti majetku právnického panstva sa dostala rodina Rakovských, v Príbovciach nachádzame okrem Benického ďalšieho zemepána – Mičinského (*Miichiinzkii*).

⁴⁷ *Joannis Zathurzki, Blasii Nedeczki, Ladislaii Čepchenii a Andri Čepchenii iudicium comitatus de Thurocz.*

⁴⁸ Nenachádzajú sa iba v 15 obciach, v ostatných sa vyskytuje jeden, dvaja pastieri, v Martine boli traja, v Mošovciach až štyria.

⁴⁹ MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*, s. 75.

⁵⁰ Ján Záturecký (*Joannis Zathureczky*), Blažej Nedecký (*Blasy Nedeczky*), Ladislav Benus (*Ladislai Benus*), Alexander z Veľkého Čepčina (*Alexandri de Nagy Čepchyn*).

Zo služobníkov sa spomínajú jedine rybári v Ratkove, ktorí patrili Františkovi Révaiovi (*piscatores domini Francisci Revaii*). Pri Kľačanoch je zase uvedené, že sú valasi (*valachi*). V súpise sú evidované aj opustené a vyhorené usadlosti. V konečnom sumári sa píše, že spolu bolo v Turci 601 port, z toho boli 2,5 vyhorené (v Bodorovej a Diviakoch) a 45 opustených kvôli nákaze (*per pestem desertae*).

1557

Portálny súpis z roku 1557 je spomedzi sledovaných súpisov najpodrobnejší. Od ostatných sa líši najmä tým, že sú pri každej obci vymenovaní vlastníci usadlosti,⁵¹ čo nám dáva veľmi cennú možnosť sledovať vývin a písanie priezvisk v tomto regióne. Nachádzajú sa tu celkom bežné priezviská ako Flaška, Bartoš, Škrabák, Korbel, Novák, Krivonoš, Kabát, Beran, Škoda, Kohút, Gregorovič, Kráľ, Jakubko, Sebehrd, Herbatý, Straka, Kramár, Stodola, Polák, Šrámkó, Holub, Hlaváč, Slovák, Káčer, Greguš, Valachovič, Valašek.⁵² Zriedkavo sa vyskytujú nemecké priezviská ako *Grayzel*, *Grosman*, *Lynharth* či *Mayer*, a to prevažne v obciach pravnianskeho panstva.⁵³

Ďalšiu veľkú skupinu tvoria priezviská odkazujúce na určité povolanie, väčšinou písané po latinsky. Z takýchto priezvisk sa najčastejšie vyskytuje *Faber*, prípadne slovenská forma *Kowacz*, menej často sa uvádza *Sutor*, *Serator*,⁵⁴ *Lutificulus*,⁵⁵ *Braxator*⁵⁶ či *Piscator*. Zo slovenských tu nájdeme napríklad Pekár, Masár, Švec, Kolár či Mlynár. Nemôžeme však s určitosťou tvrdiť, že sa obyvatelia s takýmto priezviskom tomuto povolaniu aj skutočne venovali. Istotu môžeme mať iba v prípadoch, keď je za priezviskom uvedené ešte aj povolanie (napr. *Nicolaus Miczko servitor*), prípadne, keď je uvedený ako služobník zemepána (napr. *Nicolaus piscator domini Nariü*).

Opäť sú tu menovaní štyria slúžni.⁵⁷ V tomto roku sa po prvýkrát uvádza tzv. záhradkár (*ortulanus*). Dohromady tak v súpise nachádzame tri kategórie poddaných bez zdanenej usadlosti – *ortulani*, *inquilini*, *pauperes*. Najviac takýchto záhradkárov bolo v Martine (13) a v Mošovciach až 36. Ako mestečká (*oppidi*) sú uvedené Martin, Sučany, Turany, Mošovce a Kláštor pod Znievom, teda tie sídla, ktoré skutočne v minulosti získali privilégia. V súpise sú spomínané aj vyhorené a novopostavené stavby a tiež opustené

⁵¹ Na každú celú, resp. polovičnú usadlosť je zapísané jedno meno. Ide pravdepodobne o hlavu rodiny, väčšinou je to muž, zriedka to býva žena – vdova (*relicta*).

⁵² Písané ako *Flasska*, *Barthoss*, *Sskrabak*, *Korbel*, *Nowak*, *Kriwonoss*, *Kabath*, *Beran*, *Sskoda*, *Kohuth*, *Gregorowych*, *Kral*, *Jakubko*, *Sebehrd*, *Herbaty*, *Straka*, *Kramar*, *Stodola*, *Polak*, *Ssramko*, *Holub*, *Hlawacz*, *Slowak*, *Kaczer*, *Greguss*, *Walachowych*, *Walassek*.

⁵³ Nemecká kolonizácia prebehla vo viacerých častiach Turca už koncom 13. a v priebehu 14. storočia. Šľachtici z Pravna usídlili na svojom majetku nemeckých hostí, ktorí tu postupne vybudovali tri dediny – Brieštie, Hadvigu a Jaseno. Všetky tri sa prvýkrát spomínajú v roku 1392 ako *Beryzth*, *Haduiga* a *Kereswelg*. MNL OL Diplomataikai levéltár, sign. 7816.

⁵⁴ Zámočník.

⁵⁵ Hrnčiár.

⁵⁶ Pivovarník.

⁵⁷ V tomto prípade sú uvedení ako *Michaelis Zatureczky*, *Valentini Lehoczky*, *Joanis Hlawaty* a *Nicolai Sandor*.

usadlosti, prípadne ak opustenú usadlosť niekto obýva, je to v súpise vyznačené.⁵⁸ V Martine bol napríklad opustený dom, v ktorom býval mestský pastier (*deserta in qua inhabitat pastor oppidi*). Pastier pravdepodobne neobrábal túto usadlosť, keďže bola vedená ako opustená a neodvádzala sa z nej daň. Vyhorené usadlosti boli v Martine, Bodorovej, Hornej Štubni, Sklenom, najviac ich však bolo v Sučanoch (až 35). Požiar by mohol byť aj jedným z hlavných dôvodov, prečo v Sučanoch oproti roku 1534 klesol počet zdanených port takmer na polovicu.⁵⁹

Z ďalších budov sa v Martine nachádzal kongregačný (stoličný) dom (*domus congregatores sedis regni*) a dom Révaiovcov (*domus domini Reway*). V niektorých sídlach boli domy opustené kvôli nákaze (*deserta per pestem*). Tak to bolo napríklad v Turanoch a Belej. V Jahodníkoch bol opustený dom, ktorý užívali Révaiovci, podobne aj v Bystričke sa nachádzala opustená kúria, ktorú používal sám pán Ladislav Révai (*deserta curia qua solus dominus Ladislaus Reway utitur*). Révaiovský dom sa nachádzal aj v Sklabini. V Príbovciach sa nachádzal dom provizóra (dozorcu, správcu) Sklabinského hradu (*domus provisoris*). V Kláštore pod Znievom stál pivovar (*domus braxatoria*). Tento súpis si opäť všima počet majerov. Môžeme ich nájsť v Sučanoch, Štiavničke či Kláštore pod Znievom.

Z povolani sa najčastejšie vyskytuje kováč, pastier či krajčír, mýtnik sa nachádzal v Martine, Nolčove, Dolnej Štubni a Rudne, rybári bývali v Turanoch, Krpeľanoch, Belej a Blatnici. V Sklabini a Nedozore mali zemepáni kočiša (*auriga*), v Priekope býval povozník (*vector*), v Sklabini murár (*murator*), v Trebstove mlatca obilia (*triturator*). Sluhov, resp. služobníkov (*servitores*) mali v Sučanoch (až siedmich), Podhradí, Štiavničke, Sklabini, Trebstove, Beniciach, Košťanoch, Žabokrekoch, Blatnici, Diviakoch a Kláštore pod Znievom. *Officialis* – úradník sa nachádzal v Priekope, Turanoch a Kláštore pod Znievom. V Sklabini býval hradný kastelán, ako aj jeho zástupca (*vicecastelanus*). Kastelán hradu Zniev žil v Socovciach a vicekastelán vo Valči.

Čo sa týka majetkovej príslušnosti, zmena nastáva pri dedinách patriacich do kláštorného, resp. znievskeho panstva.⁶⁰ Tie sú v roku 1557 zapísané ako majetok Ostrihomského arcibiskupstva.⁶¹

⁵⁸ *Deserta in qua inhabitat .../Deserta in qua ... habet.*

⁵⁹ Z 32 port v roku 1534 na 17,5 v roku 1557. V ďalších rokoch počet zdanených usadlostí v Sučanoch opäť narástol.

⁶⁰ Ide o obce Polerieka, Ondrašová, Moškovec, Kláštor pod Znievom, Lazany, Vrúcko, Slovany, Socovce, Ležiachov a Valča.

⁶¹ Po bitke pri Moháči (1526) zavládlo v krajine bezprávie, ktoré sa dotklo aj územia Turca. O kláštor spolu s panstvom prebiehali viaceré majetkové spory, počas ktorých bol kláštor výrazne poškodený a konvent úplne zničený. Prepoš s rehoľníkmi musel kláštor opustiť a ten následne vystriedal niekoľkých majiteľov. V roku 1554 sa novým správcom stal ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh, ktorému sa podarilo vyplatiť všetky dlžoby a zbavil svetské osoby právnych nárokov na držbu turčianskeho prepoštstva. Z neskorších správcov prepoštstva spomeňme tiež čanádskeho či jágerskeho biskupa. V roku 1586 získali majetky turčianskeho prepoštstva jezuiti. ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017, s. 254-258.

1564 a 1566

Tieto súpisy sú opäť stručnejšie. V roku 1564 sú zapísané len mená slúžnych⁶² a zemepánov, počty port, želiarov, opustených, vyhorených a novopostavených usadlostí. Sú tu však rozdelené opustené domy a opustené domy, ktoré zabral zemepán (*deserta et a dominis terrestribus occupata*), čo súvisí so zakladaním majerov. Zemepán si privlastnil opustenú pôdu a postupne tu budoval majer. Takéto opustené domy boli dva v obci Svätý Peter.

V tomto súpise nachádzame nový druh služobníka – *stipendiarius*.⁶³ Tí sa nachádzali v Sučanoch (7), Štiavničke (5), Sklabini (2), Necpaloch (5), Blatnici (3) a Kláštore pod Znievom (2). Pri Kľačanoch je zaznačené, že sú všetci valasi (*walachi*), v Ratkove žili rybári. V Martine sa nachádzal stoličný dom (*domus sedis comitatus*). Veľa vyhorených usadlostí bolo v Košťanoch (9), kde nastal badateľný pokles zdanených usadlostí.⁶⁴ Najviac opustených port bolo v Jahodníkoch (6).

Zmena majetkovej príslušnosti nastala v Abramovej, kde nachádzame nového zemepána – Madočiansky (*Madachansky*).

V súpise z roku 1566 sú podobne ako v tom predchádzajúcom vyznačené opustené usadlosti, ktoré zabral zemepán a to v Jahodníkoch, Svätom Michale a Nedožore. Samostatné *allodium* sa spomína v Dubovom.

Po prvýkrát sa vyskytujú obce Horné a Dolné Záturčie, pričom Dolné Záturčie patrilo Dávidovcom, majiteľom Horného Záturčia bol Ján Záturcký. Rovnako sa tu prvýkrát uvádza aj obec Šútovo v révaiovskom panstve, pri ktorej je zaznačené, že ide o novozaloženú obec (*possessio noviter erecta*) od roku 1564, a teda neplatí dane.⁶⁵ Rovnako tak aj Budiš, ktorého zemepánom bol Rakovský, je po prechodnom spustnutí uvedený ako novozaložená obec od roku 1563 a všetci obyvatelia sú želiari. V Rudne a Dolnej Štubni boli mýtnici. Štyria slúžni v tomto roku boli Michal Záturcký, Tomáš Zrubko, Pavol Bada a Albert Rakovský.⁶⁶

1567

Súpis z roku 1567 je zaujímavý najmä tým, že si viac všima existenciu majerov. Zemepánmi boli obhospodarované usadlosti (*per dominum terrestrem occupata*) v Jahodníkoch (7), Sučanoch (4), Krpelňanoch a Nolčove (1), Necpaloch (10), Príbovciach (0,5), Blatnici (2), Ivančinej (4), Diviakoch (2), Háji (3), Dubovom (4) a Rudne (1). Ak obec vlastnili viacerí zemanía a každý z nich si zabral nejaké usadlosti, je tu vyznačená aj táto skutočnosť. Napríklad v Necpaloch zabral pán Just 8 port a Ladislav Révai 2 porty. Podobne aj v Príbovciach, ktoré patrili Benickým a Hroznovským, obsadil pán

⁶² *Michelis Waywoda, Mathias Krazniec, Michelis Jezernyczky, Leonardus Lehoczky.*

⁶³ Žoldnier, vojak bojujúci za žold. MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*, s. 403.

⁶⁴ Zo 7 zdanených usadlostí na 3,5.

⁶⁵ Z iných zdrojov vieme, že Šútovo existovalo už pred rokom 1564. Prvá písomná zmienka pochádza z roku 1403. BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 89. Pravdepodobne tu došlo k prerušeniu osídlenia, čím obec spustla a v druhej polovici 16. storočia bola znovu osídlená.

⁶⁶ *Michaelis Zathureczky, Thomas Zrupko, Paulus Bada, Albertus Rakowzky.*

Benický 0,5 porty. Oproti predchádzajúcim súpisom môžeme zaznamenať výrazný nárast takýchto usadlostí.

Ďalšou záležitosťou, ktorou sa zostavovateľ súpisu zaoberal, sú mlyny, ktoré sa doteraz v súpisoch nespomínali.⁶⁷ V tomto súpise je pri každom mlyne poznamenané, že nemá usadlosť (*molitor nullam sessionem habet*). Takíto mlynári boli v Beniciach, Trebostove, Svätom Petre, Jahodníkoch, Martine, Priekope, Sučanoch, Turanoch, Konskom a Podhradí, Štiavničke, Belej, Žabokrekoch, Necpaloch, Mošovciach, Svätom Michale a Nedozore, Diviakoch, Dolnej Štubni, Hornej Štubni, Sklenom, Rudne, Slovenskom Pravne, Kaľamenovej, Kláštore pod Znievom, Slovanoch a Ležiachove, Vrčku a Valči. Dohromady teda boli mlynári v 26 sídlach, čo je takmer polovica zo všetkých sledovaných sídiel v súpise.

Výnimku z platenia portálnej dane mali v Kľačanoch, kde boli valasi, a v Šútove a Budiši, ktoré boli novozaložené. Nachádza sa tu aj niekoľko slobodníkov a služobníkov (*libertini et servitores*) a to v Trebostove, Jahodníkoch, Priekope, Sklabini, Žabokrekoch, Košťanoch, Svätom Michale a Nedozore a Kláštore pod Znievom. V Martine sa nachádzal stoličný dom a v Blatnici sú zaznamenané tri vyhorené usadlosti a dom blatníckeho provizóra (*domus provisoris Blatthniciensis*). Najviac opustených usadlostí bolo v tomto roku v Belej, a to až sedem.

Z remesiel sú v súpise zaznamenaní iba rybári, ktorí boli v Ratkove, Krpeľanoch a Nolčove. Stretávame sa tu však aj s novým povoláním, ktorým je uhliar (*carbonarius*). Tí žili v Hornej Štubni a Sklenom, ktoré patrili do kremnického panstva.

Okrem mien štyroch slúžnych⁶⁸ je v úvode súpisu spomenuté aj meno vyberača daní (*dicator*). Tým bol v tomto roku v Turci Ján Dávid zo Svätého Petra. Zaznamenanie mena vyberača daní nie je pravidlom v každom súpise, ale stretávame sa s ním aj v niektorých predchádzajúcich súpisoch. V roku 1557 to bol *Leonardus Mathasowsky*, v roku 1550 je zase ako vyberač daní (*exactor*) uvedený *Georgius Rakowzky*. V roku 1593 bolo sčítanie port vykonané Jánom Rutkaiom z Horných Vrútok a Michalom Dražkóciom z Dražkoviec.⁶⁹

Zmena nastala v tomto roku vo vlastníckych právach. Ako zemepána obcí niekdajšieho kláštorného panstva nachádzame biskupstvo Nitrianske a Jágerské (*episcopi Nitriensis Agriensis*), pričom Jáger sa spomínal ako vlastník aj v súpise z predchádzajúceho roku.

1593

Z konca 16. storočia pochádza sledovaný súpis port a patrí k tým najstručnejším. Okrem množstva zdanených usadlostí si všíma iba mlyny (*molae*), ktoré sú zaznačené len v Rudne, Polerieke a Ondrašovej.

Opäť je uvedené, že v Kľačanoch sú valasi, ktorí sú aj v Šútove, a neplatia dane. V Trebostove sú všetky sedliacke usadlosti opustené (*omnes sessiones colonicales sunt deserta*), rovnako sa zdanené porty nenachádzali ani vo Svätom Petre, Hornom a Dolnom

⁶⁷ Až na súpis z roku 1534, v ktorom sa uvádzali dvaja mlynári.

⁶⁸ *Michaelis Zathureczky, Thomas Zrubko, Martinus Jezernyczky, Ieronimus Feya.*

⁶⁹ *per Joannem Ruthkay de Felseo Ruthka dicatorem at egregium Michaelem Draskoczy de Draskocz...*

Záturčí, Veľkom Jasene a Dolnom Kalníku. V Ratkove žili rybári. Štyria slúžni v tomto roku boli Georgius Matthussowicz, Mathaeus Iwanka, Joannes Raksansky, Bernhardus Kewiczky.

1598

Posledný súpis sa od ostatných odlišuje predovšetkým tým, že ide o počty sedliackych a želiarskych domov, nie o počty zdanených usadlostí, čo prináša presnejšiu predstavu o počte obyvateľov jednotlivých sídel.⁷⁰ Zaujímavá je aj skutočnosť, že v rámci jednej dediny sú spísaní všetci jej zemepáni⁷¹ a vieme, ktorému v nej patrilo koľko domov. Napríklad v Jahodníkoch, ktoré patrili celú Révaiovcom, mal 1 sedliacka a 2 želiarske domy Štefan Révai, 2 sedliacke domy Mikuláš Révai a 5 sedliackych a 4 želiarske domy Martin Révai. V obciach, ktoré vlastnilo viacero rodov, to vyzeralo zaujímavejšie. V Dolnom Záturčí si 25 želiarskych domov podelili Juraj Dávid, Ján Dávid, Peter Dávid, Ján Záturecký, Martin Záturecký, Štefan Záturecký senior a Ján Košút junior. V Príbovciach mali zase majetky podelené Martin Benický, Imrich Benický, Andrej Hroznovský, Andrej Trnovský, Matej Tótpronaj (Pravniansky) a Martin Thomčanský. Najzložitejšie majetkové pomery prevládali v obciach pravnianskeho panstva, z nich Slovenské Pravno bola obec s najvyšším počtom zemepánov,⁷² ktorí si tu podelili dohromady 83 domov. Zároveň tu môžeme vidieť, že majetkové podiely mohla mať aj žena (väčšinou vdova). V Hornom Kalníku a Diviakoch takto nájdeme vdovu Gašpara Platyho, vo Veľkom Jasene zase vdovu Ladislava Jesenského. Vdova Anna Pograny vlastnila niekoľko domov v Belej, Ďanovej, Laskári, Blatnici a Mošovciach.

Obce niekdajšieho kláštorného panstva sú zapísané ako majetok jezuitov (*Bona praepositurae Thurociensis, patrum Jesuitarum*),⁷³ čo pravdepodobne súviselo s nastupujúcou rekatolizáciou.

Keďže sa v tomto roku sčítali domy aj tých poddaných, ktorí neplatili portálnu daň (domy želiarov), nachádzame v súpise uvedené aj také sídla, ktoré v predchádzajúcich neboli (to znamená prevažne kuriálne dediny).⁷⁴ V týchto dedinách mali majetky hlavne miestni drobní zemanovia.⁷⁵

⁷⁰ K zmene daňového systému z počítania port na počítanie domov došlo pravdepodobne v dôsledku nepresnosti predchádzajúceho daňového systému, a teda k nedostatočnému finančnému výnosu. Počítanie domov bolo presnejšie a prejavilo sa vo vzraste počtu zdanených domov, a teda k zvýšeniu finančných príjmov, ktoré štát potreboval najmä na financovanie armády a budovanie opevnení.

⁷¹ Spísaní sú tí zemepáni, ktorí vlastnili aspoň jedného želiara. Ostatní, chudobnejší šľachtici tu spomínaní nie sú.

⁷² Bolo ich tu až desať – *Christina Niary, relicta Gregoris Balogh, relicta Mathei Hathalmy, relicta Symonffi, Joanis Wýfalusy, Ambrosy Appony, Christina Seraffil, Margaretha Seraffil, Michaelis Koztholany, plebanus loci.*

⁷³ Jezuitom tieto obce patrili už aj podľa súpisu v roku 1593.

⁷⁴ Takými sú Trnovo, Horné Vrútky, Dolné Vrútky, Lipovec, Záborie, Dražkovce, Dulice, Rakovo, Blažovce a Mezevház, Bodovice, Jazernica, Markovice, Dvorec, Veľký Čepčín, Diakova (pri Malom Čepčine), Rakša, Horný Turček, Dolný Turček.

⁷⁵ Napríklad Lipovský a Lamoš v Lipovci, Záborský v Zábóri, Rakovský v Rakove, Vachot v Bodoviciach, Rakšanský v Rakši, Jazernický v Jazernici a podobne.

Samostatne je v súpise uvedený majer Kostolište pri Košťanoch (*alodium Koztholithe*), kde boli dva želiarske domy. Podobný majer bol aj pri Veľkom Čepčine označený ako *praedium Deakfalwa*, kde bol zemepánom Ján Kevický a nachádzal sa tu jeden želiarsky dom.

Ako mestecká sú v tomto súpise označené Martin, Sučany, Turany, Mošovce, Kláštor pod Znievom a Slovenské Pravno. Zo špecifických povolání sa tu opätovne spomínajú len rybári v Ratkove a valasi v Kľačanoch a Šútove. V Hornom Turčeku nemali obyvatelia žiadne polia a obživu (živobytie) si hľadali v horách (*nullos agros habent, ex montanis victum querunt*). Rovnako tak nemali polia ani v Dolnom Turčeku.

Mená štyroch slúžnych v tomto roku sú Peter Husár, Bernard Dražkóci, Adam Jazernický a Andrej Hroznovský.⁷⁶ Súpis vypracoval vyberač daní (*dicator*) Ján Záturcký z Dolného Záturčia.

Pre lepší prehľad a predstavu vývoja jednotlivých obcí sú pripojené nasledujúce tabuľky. Prvá zaznamenáva počet port v jednotlivých sídlach podľa desiatich portálnych súpisov zo 16. storočia. Skutočnosť, že niektoré sídla boli zapisované spolu (to znamená, že nie ku každej dedine je osobitne zaznačený počet port – pozri napríklad Krpeľany, Nolčovo, Podhradie, Konské), znemožňuje vytvoriť abecedný zoznam sídel. Obce sú preto zapísané v takom poradí, v akom zvykli byť zapisované v portálnych súpisoch. Pomlčka značí, že sa obec v príslušnom súpise nespomína.

	1534	1543	1548	1550	1553	1557	1564	1566	1567	1593
Priekopa	21	20	15	20	19	22,5	21	22	22	8
Martin	43	54	50	50	49	45	44	41	40	31
Jahodníky	10	14	13	13	12	15	10	10	9	5
D. Záturčie	–	–	–	–	–	–	–	3,5	–	0
H. Záturčie	–	–	–	–	–	–	–	1	–	0
Trebostovo	5	6	5	6	3	3,5	2,5	2,5	2	0
Svätý Peter	3	4	2	2	2	2	1	1	1	0
Benice	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
Bystrička	8	7	7	7	7	7	5	6	6	3
Kľačany	7	5	–	6	7	–	7	–	–	3
Turany	27	30	34	29	29	20	16	20	20	20
Ratkovo	1	2	–	2	2	–	2	0	2	0
Krpeľany	6	11	8	9	9	3	11,5	12	6	7
Nolčovo	5					4				
Podhradie	5,5					4				
Konské	–					1				
Sučany	32	28	26	16	22	17,5	29	29	28	18
Štiavnička	3	4	4	4	4	5	6,5	7	6	3,5

⁷⁶ *Petrus Huzzar, Bernardus Draskoczy, Adam Jezerniczky, Andreus Hroznowsky.*

Sklabiňa	6	11	9	10	7	7	7	7,5	6,5	5,5
Diaková	5,5	6	6	6	4	5	5	5	5	2
Šútovo	–	–	–	–	–	–	–	0	0	2
Kalníky	8	6	5	6	4	6	5	5	5	3
Jaseno	4	4	–	3	2	3	–	0,5	1	0
Budiš	–	–	–	–	–	–	–	0	0	–
Belá	14	15	17	20	16	22	21	21	21	12
Príbovce	7	11	9	10	10	11	7	7	6,5	5,5
Rakovo	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Necpaly	12	15	11	13	12	11	9	10,5	10	3
Košfany	6	5	3	6	7	7	3,5	10	9	3
Žabokreky	11	10	5	9	9	9	8	8,5	8,5	2
Karlová	2	–	1	1,5	1,5	2	2	2	2	1,5
Ďanová	5	4	3	6	6	5	10	10	10	2,5
Laskár	3	4	3			5				2
Blatnica	16	15	13	15	10	15	14	12	12	8,5
Folkušová	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Valentová	4	2	1	2	2	2	2	2	2	1,5
Mošovce	57	65	61	61,5	58	61	58	58	58	35
Stránka	3	3	2	3	3	3	3	3	3	2,5
Borcová	5	5	5	7	7	7	5	6	6	5,5
Bodorová	6	7	5	5,5	3,5	3,5	4	5	5	2
Nedozor	3	7	7	7	7	4	5,5	5,5	5	3
Svätý Michal	4					4				
Rakša	–	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Diviaky	18	12	12	16	14	13	12	12,5	12	7
Dol. Štubňa	19	6	24	13	12	13	12	12	12	6,5
Hor. Štubňa	30	15	11	17	17,5	17	17,5	17,5	18	8,5
Sklené	32	22	–	24	23	22	23	23	23	13
Háj	9,5	12	10	11	10	10,5	11	11	10	7,5
Vieska	0	–	3	3	3	2	2,5	2,5	2,5	2
Čremošné	6	5	2	3	3	3	4	4,5	4	3
Ivančiná	9	8	5,5	8,5	7,5	9	8	7,5	7,5	4,5
Dubové	8	7	6	7,5	4	7	9	7,5	7,5	6,5
Kaľamenová	3	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Slov. Pravno	25	25	26	26	24	25	25	24	24	23
Liešno	4	4	3	4	3	2	2	2,5	2	2
Rudno	8	7	6	9	9	7	6	6	6	6
Jasenovo	9	7	4	7	5	6	6	7	7,5	6,5
Hadviga	6	3	3	5	3	4	4	4	4	4

Brieštie	11	9	7	9	9	8	7	7	7	7,5
Laclavá	2	2	–	–	–	0	–	–	–	–
Polerieka	3	3	–	2,5	3	3	3	3,5	3	3,5
Abramová	0	2	–	1	1	–	1	1	1	–
Ondrašová	4	3	3	3	4,5	4	5	5	5	4,5
Socovce	4	15	5	8	8	4	8,5	10	9	7
Moškovec	2		3			5				
Kláštor p. Z.	8	–	17	16	20	19	19	20	20	19
Lazany	2	2	3	3	3	5	2,5	4,5	4,5	4,5
Vrícko	3	5	3	3	3	4	8	8	8	8
Slovany	10	12	10	18	18	14	19	20	20	20
Ležiachov			–			4				
Valča	8	9	7	8	9	10	10	10	10	9,5
Spolu	604,5	583	506,5	584	553,5	565,5	552,5	567	553	386

Druhá tabuľka obsahuje údaje zo súpisu domov z roku 1598. Tentoraz sú obce uvedené v abecednom poradí.

	Počet sedliackych domov	Počet želiarskych domov	Predpokladaný počet poddanských obyvateľov ⁷⁷
Abramová	0	10	50 – 70
Belá	33	18	255 – 357
Benice	3	2	25 – 35
Blatnica	24	22	230 – 322
Blažovce a Mezevház	0	7	35 – 49
Bodorová	8	3	55 – 77
Bodovice	0	1	5 – 7
Borcová	10	1	55 – 77
Brieštie	15	11	130 – 182
Budiš	0	9	45 – 63
Bystrička	10	12	110 – 154
Čremošné	7	2	45 – 63
Ďanová	5	17	110 – 154
Diaková	7	2	45 – 63
Diaková (pri M. Čep.)	0	1	5 – 7
Diviaky	22	15	185 – 259
Dolná Štubňa	26	11	185 – 259
Dolné Vrútky	0	15	75 – 105
Dolné Záturčie	0	25	125 – 175

⁷⁷ Počet obyvateľov je prepočítaný podľa koeficientu 5 – 7 obyvateľov na dom.

Dolný Kalník	0	1	5 – 7
Dolný Turček	33	0	165 – 231
Dražkovce	0	1	5 – 7
Dubové	17	20	185 – 259
Dulice	0	2	10 – 14
Dvorec	0	1	5 – 7
Folkušová	0	3	15 – 21
Hadviga	10	7	85 – 119
Háj	20	15	175 – 245
Horná Štubňa	36	24	300 – 420
Horné Vrútky	0	10	50 – 70
Horné Záturčie	0	10	50 – 70
Horný Kalník	4	3	35 – 49
Horný Turček	32	0	160 – 224
Ivančiná	9	4	65 – 91
Jahodníky	9	6	75 – 105
Jasenovo	13	18	155 – 217
Jazernica	0	1	5 – 7
Kaľamenová	4	7	55 – 77
Karlová	4	0	20 – 28
Kľačany	9	12	105 – 147
Kláštor pod Znievom	39	35	370 – 518
Konské	1	6	35 – 49
Košťany	6	17	115 – 161
Krpeľany	7	7	70 – 98
Laclavá	0	5	25 – 35
Laskár	6	0	30 – 42
Lazany	6	18	120 – 168
Ležiachov	7	8	75 – 105
Liešno	6	0	30 – 42
Lipovec	0	5	25 – 35
Markovice	0	1	5 – 7
Martin	74	23	485 – 679
Moškovec	7	2	45 – 63
Mošovce	109	0	545 – 763
Necpaly	13	32	225 – 315
Nedozor	4	7	55 – 77
Nolčovo	10	7	85 – 119
Ondrašová	7	9	80 – 112
Podhradie	8	7	75 – 105
Polerieka	4	2	30 – 42
Príbovce	9	18	135 – 189

Priekopa	22	20	210 – 294
Rakovo	0	6	30 – 42
Rakša	0	9	45 – 63
Ratkovo	5	0	25 – 35
Rudno	15	11	130 – 182
Sklabiňa	10	26	180 – 252
Sklené	65	23	440 – 616
Slovany	21	13	170 – 238
Slovenské Pravno	43	40	415 – 581
Socovce	7	4	55 – 77
Stránka	4	0	20 – 28
Sučany	69	36	525 – 735
Svätý Michal	4	4	40 – 56
Svätý Peter	0	19	95 – 133
Štiavnička	8	36	220 – 308
Šútovo	8	8	80 – 112
Trebostovo	0	23	115 – 161
Trnovo	0	7	35 – 49
Turany	50	39	445 – 623
Valča	14	34	240 – 336
Valentová	2	1	15 – 21
Veľké Jaseno	0	25	125 – 175
Veľký Čepčín	0	3	15 – 21
Vieska	8	5	65 – 91
Vrúcko	13	11	120 – 168
Záborie	0	3	15 – 21
Žabokreky	8	14	110 – 154
Spolu	1 069	958	10 135 – 14 189

Z uvedených údajov si môžeme urobiť približnú predstavu o veľkosti jednotlivých obcí a o tom, koľko obyvateľov v nich približne žilo. Dohromady bolo v portálnych súpisoch zapísaných 72 sídel. Veľmi dôležité údaje nám podáva súpis domov z roku 1598. Podľa neho tu v tomto roku stálo 1 069 sedliackych a 958 želiarskych domov, čiže dohromady 2 027 domov. Keď toto číslo vynásobíme piatimi až siedmimi obyvateľmi na dom, zistíme, že koncom 16. storočia žilo v Turci približne 10 135 – 14 189 poddaných obyvateľov. Táto informácia relatívne korešponduje s tvrdením J. Beňka, ktorý uvádza počet obyvateľov Turca na konci stredoveku na 10 000 – 12 000.⁷⁸ Ak vezmeme do úvahy, že rozloha Turca je približne 1 129 km², potom by hustota zaľudnenia poddanským obyvateľstvom bola 8,98 – 12,57 ľudí na km².

⁷⁸ BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*, s. 233.

Z tabuliek môžeme tiež vyčítať, ako sa menil počet poddanských port v priebehu 16. storočia, ktorý spočiatku prevažne rástol, avšak koncom storočia pozorujeme prudký pokles zdanených usadlostí takmer v každej obci. Vyhli sa tomu len obce kláštorného a pravnianskeho panstva a obce s konštantne nízkym počtom zdanených port, ako napr. Benice či Stránka. Príčinou mohli byť časté požiare či úteky poddaných súvisiace s nepokojmi, ktoré v krajine zavládli po bitke pri Moháči (1526). Ďalšou príčinou bolo aj zakladanie majerov v réžii zemepánov, keď zaberali usadlosti a pôdu sedliakov a spájali ich do väčších celkov. Tým sa počet zdanených port znižuje a naopak, zvyšuje sa počet želiarov a nemajetných – prehlbuje sa tzv. pauperizácia obyvateľstva. Takýto proces môžeme sledovať napríklad v Trebostove, vo Svätom Petre, prípadne v Jasene.

Z počtu uvedených port si môžeme urobiť aj obraz o veľkosti jednotlivých obcí. Juraj Žudel uvádza päť veľkostných kategórií vidieckych sídel:

1. malé dediny (1 – 15 usadlostí)
2. stredné (priemerné) dediny (16 – 30 usadlostí)
3. mierne veľké dediny (31 – 50 usadlostí)
4. veľké dediny (51 – 100 usadlostí)
5. veľmi veľké dediny (viac ako 100 usadlostí).⁷⁹

Podľa tohto zoznamu sa v Turci nachádzalo 60 malých dedín, 10 priemerných dedín, jedna mierne veľká obec (Martin), jedna veľká obec (Mošovce), avšak ani jedno veľmi veľké sídlo. Z toho vyplýva, že pre Turiec sú typické najmä malé dediny. Z celkového počtu sídel uvedených v súpise z roku 1598 tvoria malé obce až 83 %. Keď k nim prirátame aj kuriálne obce neuvádzané v súpisoch, toto číslo ešte narastie.

Záver

Portálne súpisy sú dôležitým a cenným zdrojom informácií pre poznanie demografického a sídelného vývoja na určitom území. Nami sledované územie Turčianskej stolice je typickým príkladom regiónu, kde sa nachádzajú prevažne malé sídla, z ktorých veľkú časť tvoria kuriálne obce. Zo súpisov môžeme vyčítať, ktoré obce podliehali zdaňovaniu a aké aspoň približne bolo sociálne zloženie obyvateľov jednotlivých sídel. Porovnanie súpisov umožňuje sledovať zmeny v demografickom vývoji obyvateľstva regiónu v priebehu desaťročí. Viac či menej podrobné súpisy uvádzajú počty zdanených, chudobných, vyhorených a opustených usadlostí, novopostavených domov, prípadne obyvateľov, ktorí boli pre určité služobné povinnosti oslobodení od platenia krajinskej dane. Najčastejšie to boli pastieri, rybári, kováči a ďalší. Sledovaním počtov jednotlivých usadlostí vidíme, ako sa ich počet v priebehu storočia menil, pričom postupne klesal počet zdanených port a rástol počet chudobných a želiarov, čo sa stalo v dôsledku častých požiarov, útekem poddaných či zakladaním majerov na pôde sedliakov v réžii zemepánov. Z uvedených mien zemepánov (prípadne slúžnych a dikátorov) vidíme, že väčšinou tu boli príslušníci pôvodnej domácej drobnej šľachty. Z cudzích rodov mali najväčší vplyv Révaiovcí či Náriovci. Okrem zemanov vlastnilo niekoľko obcí mesto

⁷⁹ ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*, s. 114.

Kremnica, pánom v okolí Kláštora pod Znievom bolo Ostrihomské arcibiskupstvo či neskôr jezuiti vplyvom nastupujúcej rekatolizácie.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Archívne pramene

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, E 158; Diplomatikai levéltár, sign. 7816.

Literatúra

BELÁČIK, Pavol. *Sučany. Pamätnica k 35. výročiu SNP*. Martin : Osveta, 1979.

BEŇKO, Ján. K počiatkom kresťanstva a stredovekých kostolov v Turci. In *Slovenská archivistika*, roč. 30, 1995, č. 2, s. 36-44.

BEŇKO, Ján. *Starý Turiec*. Martin : Osveta, 1996.

FLOREK, Pavol. *Turčiansky Sv. Martin v stredoveku*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1941.

HOLOŠOVÁ, Alžbeta. Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. In *Slovenská archivistika*, roč. 25, 1990, č. 1. s. 56-80.

CHORVÁTH, Michal. *Slovenské Pravno a okolie*. Slovenské Pravno : Obecný úrad, 1994.

CHROPOVSKÝ, Bohuslav (ed.). *Dejiny Slovenska I*. Bratislava : Veda, 1986.

JERŠOVÁ, Mária. *Rod Ivanka z Jordánu a Dražkoviec*. Turčiansky Sv. Martin : Karel Kryl, 1937.

KOHÚTOVÁ, Mária. *Demografický a sídlištný obraz západného Slovenska*. Bratislava : Veda, 1990.

KOHÚTOVÁ, Mária. *Vývoj obyvateľstva na Slovensku v 16. a 17. storočí*. Trnava : Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave, 2010.

MAČUHA, Maroš. Daňové súpisy a ich význam. In *Studia historica Tyrnaviensia*, roč. 2, 2002, č. 1, s. 156-167.

MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina I*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013.

MAREK, Miloš. *Stredoveká latinčina II*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013.

ŠIKURA, Ján. *Miestopisné dejiny Turca*. Bratislava : SAV, 1944.

ŽAŽOVÁ, Henrieta. *Stredoveké premonštrátske kláštory v slovenskej časti územia bývalého ostrihomského arcibiskupstva*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2017.

ŽUDEL, Juraj. *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Bratislava : Veda, 2010.

Mgr. Lucia Ondíková
Štátny archív v Bratislave
Križkova 7
811 04 Bratislava, Slovakia
lucia.ondikova@minv.sk